

De griezels en de griet

Wij kennen allen het schrikbeeld van de robot, de vervanger van de mens, de surrogaat-mens met zijn metalen huid, zijn elektrische draadzenen, zijn elektronisch brein, zijn batterijhart.

Hij denkt niet; hij voelt niet. In een blinde opgewondenheid doet hij zijn werk, met lege ogen en oren; hij doet zijn daden die dood zijn.

Deze robot is geen schrikbeeld meer. Hij is werkelijkheid om ons en in ons. Hij is om ons duizendvoudig aanwezig in de schakelaar, waarmee wij het licht, gevangen in een draad, zijn vrijheid geven, in de schakelaar, waarmee wij het geluid uit de ether doorlaten, in de schakelaar, waarmee wij beelden uit andere streken oproepen, de schakelaar, waarmee wij de vuurwarmte ontketenen, de ijzige vrieskou opwekken, de schakelaar, waarmee wij de beweging doen ontstaan, die ons voert over de aarde en door de lucht en over het water en eronder.

Naast deze robots van het licht en het geluid en het beeld, en de warmte en de koude en de beweging is er de robot in ons, die de mens maakt tot een wezen, dat zijn daad doet zonder te denken, te dromen, te dichten.

Wij moesten toch eigenlijk de tijd hebben om te denken, te dromen, alvorens te doen, te kijken, te luisteren, want wij hebben de robots tot onze dienst geschapen. Wij hebben slechts als de soldaat uit het sprookje vuur te slaan en onze dienaren staan voor ons klaar, maar zullen zij ook uiteindelijk, als in het sprookje, ons redden van de dood? Of dragen zij juist de vernietiging naderbij?

Zie ons leven, dat in bepaalde zin burgerlijk genoemd mag worden, anti-revolutionair. De burger in ons, hij hunkert naar beveiliging, hij hecht de grootste waarde aan orde, aan rechtspraak, hij is vervuld van een duistere vrees voor het onberekenbare, hij hecht waarde aan ontwikkeling, examen en titel, diploma, hij wil zijn veilig staan in het leven uiten in het nabootsen van het bezit van de nog meer soliede burgers, in meubilair, old finish of gothiek, in kunstvoorwerp, in hoor- en kijktroostel, in was- en droogmachine. Hij wil het gevoel hebben er bij te horen, en hij neemt de robots in zijn dienst. En hij leert hen te werken voor hem in een handomdraai. En hij leerde zijn hoogste heil van hen te verwachten. Hij wil hen horen en zien, ook als hij geen tijd heeft en geen lust om te luisteren en te kijken. Dit bezit moest hem verankeren in de maatschappij. En zo schakelt hij zich gelijk met de opper-miljoen, de opper-duizend of de opperhonderd in de wereld rondom. Maar door de schakelaar te hanteren zonder innerlijke noodzaak, alleen maar om het doen, alleen maar om zijn robots aan het werk te willen zien, is hij evenzeer tot robot geworden, tot machine-mens. Dan heeft het bezit van hem genomen!

En de robot in ons?

Voor mij ligt een dodelijk gevaar voor onze maatschappij, in het mechanisch doen, dat hand over hand toeneemt.

In de primitieve gemeenschap was het doen zinvol, had zijn waarde voor het geheel. Men maakte nog — en dit is wel een der grootste tegenstellingen tussen de moderne tijd en die voorbije — het ding geheel. Men maakte het niet voor de enkeling maar voor meer dan een geslacht, voor een kleine eeuwigheid, men legde in meer of mindere mate zichzelf in het werk. De maker van thans heeft zich toe moeten leggen op het deel en kent niet meer het geheel; de maker van thans weet niet voor wie hij iets maakt, het gehele contact tussen maker, van gever en ontvanger is verloren gegaan. Hij maakt honderdtallen, duizendtallen van het eendere ding en de mens, die ze maakt, is in het ding verdwenen en spreekt er niet meer uit....

Ik denk aan de ontelbaren, die in hun werk alleen maar met de medemens in aanraking komen als was deze slechts een naam op papier, waaraan altijd datums en cijfers gekoppeld zijn. De ontelbaren, die nooit binnen de muren van hun kantoren met de levende mens in aanraking komen, die de mens alleen maar

naderen als tel- en schrijfmachines met hun tel- en schrijfmachines.

Ik denk aan de ontelbaren, die wel met de levende mens in aanraking komen, maar tot menselijk contact niet in staat zijn of het niet aandurven, voor wie de gelijkvormigheid van de horde rust betekent, zekerheid.

Beroep en roeping? Beroep uit roeping? Ik vraag mij af waar in deze hyper-gemechaniseerde wereld — en het zal nog veel en veel erger worden — nog sprake kan zijn van roeping, van geroepen zijn tot het werk.

Wij verlagen onszelf overal en altijd waar wij een daad doen, die niet uit een droom is ontstaan. En natuurlijk bedoel ik niet die kleine onbenullige daden, die een groot deel van onze tijd opeisen.

Maar hoe is het gesteld met de mens, die zijn taak in het leven, zijn beroep ziet bestaan — als hij goed ziet — uit daden, even onbelangrijk in wezen als het vastmaken van zijn vetters?

Is het verwonderlijk dat wij na het volbrengen van die taak, waarin bijna geen verheffing te vinden is en bitter weinig voldoening vaak, een taak die grotendeels mechanisch verloopt, grijpen naar grove middelen ter verstrooiing, waardoor de zinloosheid van ons bestaan tijdelijk wordt weggespoeld op golven van geluid en beeld — en beweging? Het tekort dat wij voelen, moet aangezuiverd worden op een wijze, die duidelijk tot ons spreekt, daverend en schetterend. De robot, die wij waren in ons werk, grijpt voor zijn vermaak naar zijn wederhelft, een robot....

Is er een weg terug? Nooit zal de klok van de technische ontwikkeling teruggezet kunnen worden. De robot is de mens uit de hand gevallen en rolt over hem heen. En laten wij eerlijk erkennen, dat de techniek de mens ook zegenen kan, tenminste als de mens dit zelf wil. Want alles wat aan ons brein en onze handen ontspringt, kan voor het leven en voor de dood worden gebruikt.

De robot buiten ons is op weg en kent de weg niet. Maar de robot in ons?

Is ons leven nog te redden van hem? Ik geloof het.

Ik geloof in het wonderbaarlijke vermogen van de mens om boven sleur en zinloosheid uit te stijgen. Er zijn momenten, dat wij boven dit leven worden uitgetild door een macht, die onze kracht verre te boven gaat. Ik noem deze ogenblikken graag de absolute ogenblikken, momenten, waarop wij absoluut, d.i. losgemaakt zijn van onze omgeving en van ons zelf. Ogenblikken die zelf zijn losgemaakt van de tijd, die zelf even een kortstondig bestaan hebben buiten de tijd om. Het is dan alsof de tijd stilstaat en het moment gaat.... Het zijn die ogenblikken waarop wij het schone doen of beleven.

Op vele wegen komt de schoonheid tot ons en ik zou U moeten meenemen op tochten door het heelal om die vele wegen te leren kennen, de werelden van lijnen en vormen, van kleuren en klanken, van gedachten en daden.

*
*
*

Ik geloof, dat er een uitweg is uit de nood van deze tijd, dat er een ontkomen is aan de robot in ons, als wij ons willen openstellen voor de schoonheid, als wij onze ogen en onze oren willen wassen van het stof van vele levensdagen, als wij onze harten willen zuiveren van de hoogmoed. Want is er geen hoogmoed in onze houding als wij beweren met de kunst niets te maken te willen hebben?

Kunst, dat is iets voor de weinigen. Kunst dat is iets van die velen die te slap zijn om op een gewone manier aan een boterham te komen. En al ligt in deze uitspraken ook een portie vermeend onvermogen besloten, er ligt ook een bedenkelijke hoeveelheid hoogmoed in, het gevoel niet te zijn als die onmaatschappelijke stumperds, die wegkruipen in de eenzaamheid, om daar in een vaak wonderlijk geheimschrift hun gevoelens op papier, op de lijn of de notenbalk te gooien, te verven of te beitelten.

Het is de burger in ons, die ons aan veel wat schoon is, voorbijvoert. Het is de burger, die ons bij de arm grijpt en zegt: „Wees wijzer, dat is niets voor jou”. Ik geloof het tegendeel; ik geloof dat in een ieder van ons het vermogen ligt, de schoonheid te zien, te ondergaan. Ik geloof dat er onvermoede bronnen in ons verborgen liggen en dat het aan ons is, ze aan te boren. Er liggen vele mogelijkheden in ons en soms komt het weten ervan even aan de oppervlakte, weten we dat bepaalde lijnen of vormen, kleuren of tonen ons iets doen, zien we iets, als vloog er het hemellicht over een nachtelijk landschap, maar voor we aan het kijken en luisteren toe waren, was het weer donker om ons heen. Dan zijn we weer afgeleid door de zorgen van de alledag, dan steeks de pijn en het leed z'n kop weer op en het moment, waarop wij even los waren van onszelf, duikt weer onder in de tijd.

Er zouden duizenden vragen aan ons gesteld moeten worden tot een ieder van tijd tot tijd zou knikken in gelukkige verrassing. „Ja, dat heb ik ook zo mooi gevonden”. En de tongen zouden loskomen en het zou duidelijk zijn, dat een bron, een springbron aangeboord was, waaruit het geluk ging stromen.

Het ontdekken van onze vermogens, tot ondergaan en tot scheppen van het schone, hebben we zelf ter hand te nemen, want we bevinden ons op hoogst eigen terrein. Maar als deze bron ontdekt is — hij is in ieder van ons, ergens — dan zal zij onze stille ogenblikken vullen, onze vaak zo lege avonden. Een wereld zal voor ons openbloeien, als wij behoedzaam verder gaan op de eenzame weg naar onze schoonheid. En langzaam zal onze schoonheid ons zo vervullen, zo vol maken, dat het geluk, dat wij leerden kennen, zal stralen uit onze daden.

Een toekomstbeeld, dat nooit werkelijkheid zal worden? Neen, want de dragers van deze werkelijkheid zijn in ons midden, zijn altijd onder ons geweest. Mensen, die, hoe het leven hen ook raakt en slaat tot bloedens toe, zich altijd weer opgericht hebben en verder zijn gegaan. Zij moeten de beschikking hebben over ongeziene krachten. Zij moeten de schoonheid kennen van daden en gedachten, van lijnen en vormen, van kleuren en klanken, waartoe zij in kunnen keren als de golven van haat en afgunst, van leed en pijn hen bespringen.

Het zijn de mensen, die in een voorname rust over de aarde gaan, voornaam omdat zij zich de uitverkorenen voelen, aangeraakt door de schoonheid. Nederig ook, omdat zij weten, dat haar domein niet betreden wordt door de hoogmoedigen, van eigenwaan bezeten, maar door de eenvoudigen van geest, d.w.z. door hen, die bereid zijn hun geest te stellen onder de heerschappij van een hogere geest. Deze mensen, dat zijn ook wij, zullen de wereld moeten redden, omdat zij verheugd leven en daardoor de robot in zich overwinnen.

Wij zullen de schakelaar moeten hanteren als superieure geesten, die boven de robot staan, in onze superioriteit nederig, omdat wij ons weten te staan onder een hogere geest.

Wij zullen de dodende macht van de machine kunnen weerstaan als wij ons, stuk voor stuk, laden met een kracht, die hun macht te boven gaat.

Wij zullen de robot in ons overwinnen, als wij van schoonheidsgeluk vervuld de mede-mens tegemoettreden. Wij zullen het monster overwinnen, als het meisje aan onze zijde gaat.

P. J. S. SWART.

MEDEDELING

Wij wekken de abonné's op om het abonnementsgeld voor 1958 ad f 4,—, resp. f 4,60 voor het buitenland, reeds nu over te maken op girorekening 30.49.60 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van „abonnement Woord van de Week”.

Na 15 januari 1958 zullen de postkwitanties ter incasso worden afgegeven.

De teksten van de lezingen

„KINDEREN VRAGEN”

uitgesproken voor de AVRO-microfoon door

MEVROUW A. GROENMAN-DEINUM

zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht, tegen 25 cent per lezing.

Betaling per giro, nr. 304960, of door het plakken van 25 cent extra port aan geldige postzegels op een briefkaart.

HET WOORD VAN DE WEEK

12 januari 1958

26 januari 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 4

11e jaargang nr. 4

Frankering bij

Abonnement

UTRECHT

D. TH. WINTER

ROOSEVELTLAAN 143''

AMSTERDAM - 2 . 2 - 10

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren

terug aan:

Oudegracht 152, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. i., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.